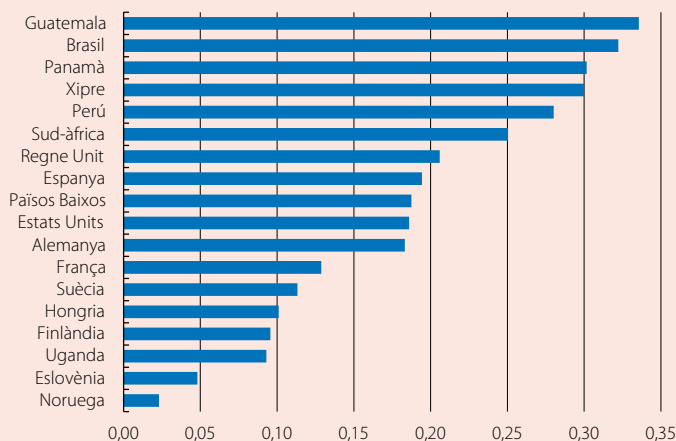

Igualtat d'oportunitats: anivellar el terreny de joc per a tothom

Comencem amb una pregunta fonamental: quan tolerem la desigualtat de la renda en una societat? Resposta lògica: quan no és excessiva. Per tant, ara la qüestió és establir un cert nivell a partir del qual la desigualtat deixa de ser tolerable. Una via per afrontar aquest exercici és preguntar als ciutadans quina seria la seva distribució ideal i comparar-la amb la situació actual. Això és, precisament, el que fan Michael Norton i Dan Ariely, i els resultats són sorprenents. Quan es dona a triar als enquestats, als EUA, un país amb una distribució de la renda força desigual, es prefereix una alternativa notablement més equitativa (en concret, la de Suècia lleugerament modificada, que es presenta als subjectes com «Equalden»).¹ Per tant, si la distància entre realitat i ideal és elevada, per què es tolera? Hi ha diverses explicacions, però una resposta que, probablement, és compartida és que la desigualtat és tolerable sempre que el seu origen sigui just. Un experiment recent amb nens avala aquesta interpretació.² Quan s'havia de repartir cinc premis (esborradors) entre dos nens que havien fet el mateix treball, els altres nens de la classe exigien eliminar un esborrador per permetre que els premis es repartissin de forma equitativa. Però, quan els organitzadors de l'experiment explicaven que un dels nens havia treballat més, la distribució de tres esborradors per al qui havia treballat dur (i dos per al qui havia treballat menys) s'acordava sense problemes. Per tant, la desigualtat en el premi era acceptable, però no si era fruit de la discrecionalitat.

Desigualtat d'oportunitats

Índex

Nota: Com més alt és l'índex, més gran és la desigualtat d'oportunitats.

Font: CaixaBank Research, a partir de dades de Brunori et al. (2013).

Lluny de ser un resultat aïllat, aquest experiment és coherent amb el que ha estat la tesi principal de l'esforç que han realitzat diferents científics socials per conceptualitzar el que és una societat justa. Malgrat que la vasta literatura generada divergeix en molts sentits, hi ha un consens important a l'hora de considerar que la noció d'igualtat d'oportunitats és una part central del concepte de justícia social. Per tant, si en una societat amb un grau elevat d'igualtat d'oportunitat, es dona una desigualtat de la renda també elevada, això és acceptable.

Ara el punt clau és definir amb precisió què s'entén per igualtat d'oportunitats, ja que es consideren conceptes diferents en funció del context. Per exemple, en l'àmbit de les polítiques públiques, és usual equiparar igualtat d'oportunitats a garantir un nivell d'accés igualitari a l'educació, a la salut i a altres béns públics. O, en l'àmbit acadèmic, de vegades s'ha equiparat la igualtat d'oportunitats, que no s'observa direc-

tament, a una noció diferent, la de la mobilitat social, que sí es pot mesurar. Així, és freqüent considerar que, si s'observa una baixa mobilitat social, per exemple, mitjançant la constatació que es pot predir de forma força precisa la situació d'una persona en un determinat centil de la renda en funció de la posició que posseïen els progenitors, això és indicatiu que no es dona igualtat d'oportunitats en aquesta societat. Es tracta d'una qüestió important que s'abordarà després, ja que requereix aprofundir més en la noció d'igualtat d'oportunitats, però convé anticipar que aquesta equiparació directa i sense matisos entre igualtat d'oportunitats i mobilitat social no és correcta.

Doncs bé, si les formes anteriors d'abordar el concepte no són les més adequades, en canvi, un punt de partida sòlid i força acceptat és la definició de John Rawls, que afirma que els qui tenen els mateixos nivells de talent i d'habilitat i exhibeixen el mateix desig d'utilitzar-los haurien de tenir les mateixes probabilitats d'èxit amb independència de la seva posició inicial en la societat.³ Partint d'aquesta idea, s'ha construït tot un edifici teòric que ajuda, i molt, a entendre les implicacions pràctiques del debat de la igualtat d'oportunitats. En particular, John Roemer adopta una visió «rawlsiana» per plantejar-se la qüestió central que ens ocupa, la de distingir entre la desigualtat amb un origen just i la que no el té.⁴ La idea central de Roemer, i dels nombrosos economistes que el segueixen, és que cal distingir entre l'esforç personal i les circumstàncies. En una societat justa seran acceptables les desigualtats que derivin de les decisions individuals, però no les generades per circumstàncies alienes a la voluntat de l'individu. La implicació immediata és que les polítiques públiques hauran de proveir compensacions per les desigualtats derivades de les circumstàncies, però no per la resta.

1. Vegeu Norton M. I. i Ariely, D. (2011), «Building a Better America—One Wealth Quintile at a Time», *Perspectives on Psychological Science*, 6 (1), pàgs. 9-12.

2. Vegeu Shaw, A. i Olson, K. R. (2013), «All inequality is not equal: children correct inequalities using resource value», *Europe PMC, Frontiers in Psychology* 4: 393.

3. Vegeu Rawls, J. (1999), «A Theory of Justice», *Belknap Press of Harvard University Press*.

4. Vegeu Roemer, J. (1998), «Equality of Opportunity», *Harvard University Press*, i Roemer, J. (2004) «Generational Income Mobility in North America and Europe», cap.

3 (Equal opportunity and intergenerational mobility: going beyond Intergenerational income transition matrices), pàgs. 48-57, *Cambridge University Press*.

Però, per arribar a establir aquesta divisòria (desigualtat justa enfront de desigualtat injusta), cal reflexionar, primer, sobre el paper de la família en la gestació de les desigualtats, un aspecte crític per a Roemer i per a gairebé tota la literatura sobre les desigualtats. En concret, l'autor identifica el que podríem considerar quatre canals pels quals la família actua. En primer lloc, proveeix connexions o contactes socials. Una segona via és la provisió d'un determinat conjunt d'idees i d'habilitats a través de la cultura familiar i de la inversió en el desenvolupament de les habilitats dels fills. En tercer lloc, es produeix la transmissió genètica de les habilitats. I, finalment, les famílies modelen les preferències i les aspiracions dels seus descendents.⁵

Hi ha, per tant, quatre grans fonts de desigualtats, però totes elles són igualment censurables des del punt de vista de la justícia social? El primer canal, els contactes familiars, difícilment pot ser considerat com un factor que tingui a veure amb l'esforç de la persona i, en conseqüència, seria una circumstància que origina una desigualtat injusta. Potser una mica menys de consens podria derivar-se del segon i del tercer àmbits, però, segurament, encara seria majoritària la visió que és injusta la desigualtat originada per la falta d'inversió dels pares en el desenvolupament de les habilitats dels seus fills, la transmissió de creences limitatives de les oportunitats vitals o la que pateixen els nens que han rebut una herència genètica vinculada a una habilitat menor que la d'un altre dels seus col·legues de generació. L'últim canal, en canvi, potser està una mica més lluny de ser universalment acceptat, ja que sembla complicat establir el criteri de justícia quan es tracta de valorar la influència de la família en les preferències dels seus fills i, en conseqüència, d'identificar la necessitat moral de compensació.

En aquest punt, es pot recuperar un aspecte esmentat més amunt, el de la relació entre igualtat d'oportunitats i mobilitat social. S'ha comentat que, teòricament, es podria donar una situació d'elevada igualtat d'oportunitats i de poca mobilitat social. Ara s'entén que, per equiparar totalment els dos aspectes, és condició prèvia que s'hagin compensat per les quatre fonts abans esmentades.

Comptat i debatut, quan es tracta de discriminar les desigualtats justes de les injustes, el debat conceptual topa, si s'aprofundeix una mica, amb dificultats de caire moral. Per exemple, té profundes ramificacions la qüestió fonamental de si, en una societat amb una elevada igualtat d'oportunitats, cal arbitrar, o no, mecanismes compensadors a la relació entre esforç, talent i recompensa. Així, si el talent d'una persona és enormement superior al d'una altra, ha de rebre una retribució també comparablement superior o només fins a un cert lílindar? La resposta només pot procedir de la societat, la qual, però, ha de saber que hi ha una decisió que pot ser presa.

Ateses les dificultats en el pla conceptual, sembla més que necessari tractar d'il·luminar el debat amb una evidència empírica. Desafortunadament, no hi ha gaire on triar. Potser l'esforç més reeixit fins avui és el de Francisco Ferreira i els seus coautors, que realitzen una comparativa de vuit estudis diferents per comparar la desigualtat d'oportunitats en 41 països.⁶ La dificultat bàsica és que el que ens interessa, l'esforç (causa justa o acceptable de la desigualtat) no és directament observable. Veiem els resultats (la desigualtat de l'ingrés, normalment) i les circumstàncies familiars (la renda de la família, el consum de la llar, etc.), però no l'esforç individual. L'estratègia empírica serà veure quina part de l'ingrés s'explica per variables de circumstància, sent la part no explicada (tècnicament, el residu) una aproximació a l'esforç.

Les conclusions, necessàriament temptatives, atès el caràcter incipient de l'anàlisi empírica, són que una part important de les desigualtats en renda observades al món no són degudes a l'esforç individual, sinó a factors fora del control de la persona, com les circumstàncies familiars. A més a més, les diferències per països són notables. Així, la desigualtat d'oportunitats al Brasil triplica amb escreix la de Finlàndia. Una segona conclusió és que hi ha una correlació positiva entre desigualtat d'oportunitats i desigualtat de renda. Com es desenvolupa a l'article «El somni americà de Jay Gatsby: entre la desigualtat i la mobilitat social», en aquest mateix Dossier, els estudis de mobilitat social apunten a l'existència del que s'anomena la Corba del Gran Gatsby, que relaciona la baixa mobilitat social (derivada de les circumstàncies en aquesta literatura) amb l'elevada desigualtat.

Deia Ortega i Gasset que «Yo soy yo y mi circunstancia y si no la salvo a ella no me salvo yo». Pensada en un altre context, la frase del filòsof espanyol tanca la conclusió essencial del debat: la igualtat d'oportunitats, ben entesa, requereix que s'aplaní el terreny de joc de manera que les circumstàncies (incontrolables) siguin les menors possibles i les trajectòries vitals siguin, sobretot, el resultat del lliure albir, del talent durament conreat i de l'esforç.

Mar Domènech i Àlex Ruiz
CaixaBank Research

5. Roemer aplica la distinció habitual en economia entre creences (segon canal) i preferències (quart canal).

6. Vegeu Brunori, P., Ferreira, F. i Peragine, V. (2013) «Inequality of Opportunity, Income Inequality and Economic Mobility: Some International Comparisons», IZA Discussion Paper, núm. 7155.